

ІСТОРИЧНІ НАЗВИ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ

Михайло Тиводар

Закарпаття – історико-географічний край у Південно-Західній Україні, етнічна територія українців на південних відрогах Карпат (за Карпатами) і на прилеглих до них рівнинах. До закінчення Першої світової війни історичне Закарпаття включало всі етнічні українські південнокарпатські землі у складі Угорщини. Воно охоплювало території майже повністю українських Марамороського, Угочанського, Березького і Ужанського комітатів (17,9 тис. км кв.)¹ та прилеглі райони Земплинського, Шариського, Списького та Абуй-Торнянського комітатів з переважаючим українським населенням. Саме в цих етнічних кордонах українці Закарпаття прагнули возз'єднатись з Україною. У 1919 році всенародним конгресом угорських русинів було прийнято резолюції із 7 пунктів. У першому з них підкреслювалось: **«Всенародний Конгрес Угорських Русинів з дня 21-го січня 1919 р. ухвалює з'єднати комітати: Мараморощ, Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шариш, Спиш і Абуй-Торна з Соборною Україною»**².

На підставі археологічних матеріалів С. Пеняк виділив три культурно-хронологічні етапи ранньослов'янської історії Закарпаття. Два перші з них відповідно охоплюють VI–VII і VIII–IX ст. Вони характерні домінуванням давньослов'янських етнокультурних традицій. Третій період (X–XII ст.) характерний поширенням празької (корчаківської) культури з домінуванням давньоруського населення. Хоча угорські племена

наприкінці IX ст., пройшовши через Закарпаття, покінчили з слов'яно-болгарським пануванням, але тут і далі йшло зростання слов'янського, переважно руського населення. Історичне Закарпаття упродовж X і XI ст. перебувало поза межами угорської держави. Увесь цей час угорці вели грабіжницькі наскоки на країни Західної Європи і Балкан. С. Пеняк та С. Пап вважають, що саме впродовж IX – поч. XI ст. у білих хорватів сформувались такі основні етнічні ознаки їх матеріальної і духовної культури, які дали підстави Нестору зарахувати їх до східних, руських слов'ян³. Очевидно, східнослов'янські племена Карпат перебували під політичним впливом Києва, бо в 907 році білі хорвати взяли участь у поході князя Олега на Царгород, але по смерті князя Святослава (972 р.) вони відірвались від Русі. Володимир Великий, здійснивши два походи в Карпати (981 і 992 рр.), покінчив із сепаратизмом племінної знаті білих хорватів. **Після 992 року писемні джерела вже не згадують білих хорватів, які поступово інтегрувались у складі Київської Русі. Саме з цього часу на Закарпатті почав поширюватись політонім «Русь» і етніонім «русини», «руські люди» як самоназва місцевого східнослов'янського населення, утверджуватись руська етнічна самосвідомість⁴.** Політонім «Русь» поступово поширився на всі ті території, які входили до складу Київської держави, самоназва «русин», «руський» стала традиційною і була визначальною для українців до кінця XIX ст. Для русинів Закарпаття вона зберігала свою визначальність до середини 20-х років XX ст. Коли з середини XIX ст. у Центральній і Східній Україні, з другої половини XIX у Галичині і з першої чверті XX ст. у Закарпатській Україні почала пробуджуватися політична свідомість нашого народу, складатись ідеологія відродження і розбудови нової держави, тоді традиційний етніонім «русин» почав ототожнюватись з новим етніонімом – «українець». Суть

цього процесу чудово зрозумів наш земляк, професійний історик проугорської орієнтації **О. Бонкало, який у 1940 році відзначав, що кожен «...малорос (русин, рутен), який називає себе українцем, снить встановленням самостійної української держави»⁵.**

По смерті київського князя Володимира Великого (1015 р.) Угорщина почала посилювати свій вплив на Верхнє Потисся. З того часу Угорщина просувала свої кордони все далі на північ, у землі історичного Закарпаття. Цей процес, почавшись на початку другої половини XI ст., тривав всю другу половину XI – XII ст. Саме відтоді тут поширювались угорські державні адміністративно-політичні органи управління. Це засвідчив угорський хроніст Анонім, який, розповідаючи про дружину короля Андрія I (1041–1061), дочку Ярослава Мудрого Анастасію, повідомляв, що вона дуже любила «Ужську землю», бо «...була дочкою руського князя»⁶. Угорські аннали в 1031 році Імре, померлого сина угорського короля Стефана I, називали «князем руським» (*dux Ruizorum*). Пізніше, у 1127 році, у життєписі архієпископа солноградського Конрада, частина Закарпаття називалась «Руською Маркою» (*Marchia Ruthenorum*). Австрійський історик Г. Бідерман та відомий закарпатський історик Т. Легоцький вважали, що «Руська Марка» – це населена русинами прикордонна смуга в межах Шариського, Земплинського, Ужанського і Березького комітатів⁷. На їх думку пізніше ця територія відома під назвою «країна», «крайна». М. Грушевський перекладав і тлумачив термін *dux Ruizorum* як «удільний князь угорської Русі», а В. Холупецький – як «удільний князь *marchiae Ruthenorum*»⁸. В. Шушарін пов'язував термін з тим, що ще і при королі Іштвані I продовжувала зберігатись якась відокремленість територій на чолі з місцевими правителями. Одна з них, населена русинами, була, очевидно, підпорядкована

сину Іштвана I Імре⁹. Незважаючи на скупі документальні дані, один із поважних закарпатських істориків безпідставно твердив, що «...Карпатська Русь мала певні привілеї у складі Угорщини, і в документах її називали Руською маркою (“*Marchia Ruthenorum*”), а окремих князів, які очолювали адміністрацію, називали князем руським...»¹⁰. Вважаємо, що найбільш точне тлумачення названих термінів подав О. Ставровський, який, проаналізувавши документи, дійшов до висновку, що термін «*dux Ruizogum*» пов’язаний з посадою командувача сторожових прикордонних загонів у польсько-русько-угорському прикордонні, набраних з русинів. Щодо терміна «*marchia Ruthenorum*», то він передає назву тієї території (географічного району) Північно-Східної Угорщини, в яких проживало руське населення¹¹. У пізніші часи на титул «князя руського» претендувало чимало родичів угорського короля. У 1046 році цей титул носив майбутній угорський король Бейла, у 1064 – майбутній король Гейза, а у 1085 – майбутній король Коломан¹². Усе це підтверджує руський етнічний характер населення Закарпаття вже на середину XI ст., засвідчує, що «**Marchia Ruthenotum**» – це територія, яка вирізнялась з інших територій Угорщини своїм руським населенням.

Включення Закарпаття до складу Угорщини супроводжувалось поширенням угорської державної адміністрації. Уже в середині XI ст. у переліку комітатських міст згадувалось м. Ужгород, але лише на 80-ті роки XII ст. угорці вийшли до передгір’я настільки, що в межах нинішнього Закарпаття поширився державно-адміністративний поділ у вигляді Ужанського, Угочанського і Боржавського (з 1261 р. він називався Березьким) комітатів¹³. Населені русинами землі не склали якоїсь окремої адміністративної одиниці і входили до складу восьми вищеназваних комітатів. Твердження І. Гранчака про те, що за-

гальноугорська адміністрація перетворила Закарпаття в «...одну із провінцій Угорщини», що «...спочатку Карпатська Русь мала певні привілеї у складі Угорщини» і т. п. є безпідставними і надуманими¹⁴.

До 1919 року Закарпаття ніколи не було єдиною адміністративною одиницею. Навіть тоді, коли 19.10.1849 року Угорщина була поділена на п'ять військових дискриктів, а у складі Кошицького дискрикту було виділено «Руський округ» (до нього увійшли Марамороський, Угочанський, Березький та Ужанський комітати) з центром в Ужгороді, Закарпаття реально не складало єдиного територіально-адміністративного утворення. Угорські власті всіляко саботували діяльність адміністрації «Руського округу», а вже 20 березня 1850 року домоглись його ліквідації¹⁵.

Не мало Закарпаття у складі Угорщини єдиної загальної офіційної назви. Це дало підстави П. І. Шафаріку ще навіть у 1826 році називати наш край «невідомою землею»¹⁶. Угорці, виходячи з географічного принципу, впродовж семисот років називали Закарпаття і Східну Словаччину Північною чи Верхньою Угорщиною, Верхньою Землею чи просто Верховиною (Felvidék). З кінця ХІХ ст. в угорській літературі зрідка Закарпатський край називали Руською Землею (Ruténföld). Лише 23.12.1918 р. правлячі кола Угорщини, щоб зберегти своє панування над нашим краєм, прийняли державний закон про автономію Закарпаття. Другий параграф цього закону проголошував: «З частин комітатів Мараморош, Угоча, Берег і Уг, що замешкані Русинами, утворюється автономна правно-політична територія під назвою “Руська Країна”»¹⁷. Але в часи свого нового панування (1939–1944 рр.) угорці «забули», що недавно Закарпаття називали «Руською Країною» і обіцяли їй автономію. Натомість, ігноруючи етнічну належність населення, вони знову наш край почали іменувати Верховиною (Felvidék) чи Підкарпаттям. Це підтверджує й ін-

формаційний бюлетень регентського комісара, в якому в жовтні 1940 року зазначалось, що Угорщина на основі рішень віденського арбітражу «...получила назад Подкарпатъ»¹⁸. У 1941 році Підкарпаття як окрема адміністративна одиниця перестало існувати. Його розчленували: виділили карпатську адміністративну експозитуру площею 11581 кв. км з переважаючим українським населенням та комітати Березький (1325 кв. км), Угоча (894 кв. км) і Унг (687 кв. км) з етнічно змішаним населенням¹⁹.

Намагання угорців надати нашому краю позаетнічну назву не мали успіху. Уже з кінця X ст. поширились назви «Русь», «руський край», «руські люди», «руська віра» і т. п. Але єдиної загальноприйнятої назви Закарпатський край не мав. Твердження І. Гранчака, що «у XIII ст. замість Карпатської Русі дедалі частіше використовується вираз “Угорська Русь”, яку згодом почали називати просто Північною Угорщиною чи Верхньою Угорщиною»²⁰, ставить історичні факти з ніг на голову. Цим автор наведеної цитати намагається підтвердити, що в XIII ст. наш край у складі Угорщини мав не лише загальну назву, а й «певні привілеї», якусь подобу «автономії» чи «самоврядності». Кожен професійний історик, який має хоч крихту відповідальності, зверне увагу на те, що в XIII ст. «Літопис руський» Карпати називав «Кавкасієскими горами», «Угорськими горами» чи «Горами», а в латиномовних джерелах вони називались «Горами Руськими» («alpes Ruthenorum», «alpes Ruthenie»). Це означає, що в XIII–XVI ст. та і в наступні часи Закарпаття не могло називатись Карпатською Руссю, бо гори ще не називались Карпатами. З кінця XIV – початку XV ст. у письмових джерелах зустрічається назва «Ruthenia», але вона стосувалась не Закарпаття, а всієї зони міжкордоння по обидва схили Карпат²¹.

У X–XV ст. Карпати найчастіше називались «Руськими горами», «Угорськими горами», «Горами», «Кавкасієскими го-

рами» чи «Сарматськими горами». Останню назву вживав ще давньогрецький географ Клавдій Птолемей у II ст. н. е. Польський історик XV ст. Я. Длугош, який довів історію Польщі до 1480 року, дав детальний географічний опис країни. Він добре знав Карпати, згадував найпомітнішу в Польщі Бабіну гору, що знаходиться всього за 50 км від давньої столиці країни м. Кракова. Він зазначав, що ріки Вісла, Сан, Дністер, Стрий беруть свій початок у «горах Сарматських». Навіть у 1517 році М. Мельховський написав «Трактат про дві Сарматії», в якому називалися і «Сарматські гори». Літературні пам'ятки свідчать, що поруч з цими назвами з XV до XVIII ст. Карпати ще називались Бескидами, Західними Бескидами, Низькими Бескидами, Сілезькими Бескидами, Високими Бескидами, Східними Бескидами, Татрами і т. п. У II ст. н. е. у римській письмовій традиції землі на північ від р. Дунаю називались такими, що лежать за смугою широколистяних лісів («trans silvam»), тобто «Заліссям» («Трансільванією»). Німецька письмова традиція згідно з цим Східні Бескиди інколи називала ще «Лісистими горами»²². У XIX ст. з цього склалась і нині поширена назва «Лісисті Карпати».

У 1664 році австрійський дослідник Г. Бухгольц дав перші описи і рисунки Високих Татр, а в 1717 році видав книгу «Обриси і перелік Карпатських гір». Під Карпатами Г. Бухгольц розумів гірський масив Татр – Високих і Низьких та Словацьких Рудних гір, тобто лише невелику частину карпатської гірської системи. Наукові дослідження (1780–1796 рр.) професора Львівського університету Б. Аккеля та наукова праця І. Фіхтеля «Мінералогічні дослідження в Карпатах» (1791 р.) остаточно закріпили за найбільшою в Центральній Європі гірською системою назву «Карпати». На думку одного з найвидатніших європейських славістів М. Фасмера, цю назву німецькі дослідники запозичили від Птолемея, який у II ст. н. е. згадував на північ від Дунаю гори

«Карпатов». М. Фасмер допускав, що ця назва є фракійського походження, бо в албанській мові (одній із іліро-фракійських) слово «карге», «карте» означає «скала»²³, тобто скелі, гори.

До середини ХІХ ст. Закарпаття не мало загальної назви, а коли згадувалось місцеве населення, то говорилося про русинів, руський народ, руських чи русинських селян, уніятський народ, угроруський народ (з 1769 р.), мадярських русинів (з 1797 р.), руськослов'ян (І. Брадач – 1770 р., А. Коцак – 1778 р.), карпаторосів (І. Орлай – 1804 р., І. Кеппен – 1825 р., О. Духнович – 1830 р., О. Бодянський – 1839 р.). Крім того, О. Духнович називав місцевих русинів-українців «бескидськимим русинами», «підкарпатськими русинами», «крайнянськими русинами», «русинами в Угорщині» чи «русаками, русаками»²⁴. Свою етнічну ідентичність і незалежність закарпатські русини-українці пов'язували з рідною мовою, культурно-побутовою і релігійною окремішністю від сусідів, а тому питання політичної автономії зводились до боротьби за незалежність Мукачівської греко-католицької єпархії від єпископів Егеру²⁵.

Говорити про «Карпатську Русь» в ХІ–ХІІІ ст. можуть лише ті політично заангажовані історики, які, звично фальсифікуючи історичні факти, прагнуть обґрунтувати позаукраїнську окремішність населення Закарпаття. Але цього не робили вже дослідники ХІХ ст., які писали про «карпаторосів» (І. Орлай – 1804 р., І. Кеппен – 1825 р., О. Духнович – 1830 р., О. Бодянський – 1839 р.) та «підкарпатських русинів» (О. Духнович – 1863 р.). Вперше у 1804 році І. Орлай переніс назву «карпатоци» на всі населені ними в Карпатах території і писав про «Галицько-Карпатську Русь» чи «Карпатську Русь». Ця назва утверджувалась дуже повільно, але вже у 1830 році М. Лучкай писав про наш край як «Карпатську Русь». Її підхопили А. Дешко (1850, 1851, 1853), М. Надєждін (1853), О. Духнович (1853), Я. Головацький (1875) та

інші. Але в офіційних урядових документах наш край і далі називали «Верхньою Угорщиною», а тому навіть М. Лучкай зрідка використовував її²⁶. Лише в другій половині XIX ст. в угорській історіографії поширилась назва «Карпатське Підгір'я», «Карпатське підніжжя» чи «Підкарпаття» («Kárpátajlia»). Отже, у XI–XIII ст. не могло існувати «Карпатської Русі», бо наші гори ще не називались Карпатами.

Безетнічна назва «Верхня Угорщина» стосовно земель Закарпаття трималась упродовж XVIII – початку XIX ст. І хоча з кінця XVIII ст. українців Закарпаття в літературі вже називали «угорськими русинами» чи «мадярськими русинами» (А. Дечій – 1797 р.), назва землі «Угорська Русь» фіксується лише з 40-х років XIX ст. (Я. Головацький – 1841 р., М. Надеждін – 1842 р.). Загального поширення ця назва набула в другій половині XIX ст. (І. Срезневський – 1852 р., Д. Добрянський – 1861 р., О. Духнович – 1863 р., М. Гомічков – 1865 р., Г. Бідерман – 1867 р., А. Кралицький – 1868 р.). Ця назва зберігалась до кінця 1918 – початку 1919 років, а в наступні десятиліття використовувалась лише зрідка²⁷.

За Сен-Жерменською угодою 10 вересня 1919 року Закарпаття під назвою «Підкарпатська Русь» було включено до складу Чехословаччини. При міжнародно-правовому оформленні цього рішення наш край називали – «територія русинів на південь від Карпат», у меморандумі Е. Бенеша від 17 травня – «територія південнокарпатських русинів», «країна південнокарпатських русинів». У телеграмах Т. Масарика до Е. Бенеша від 28 жовтня 1918 року та 28 січня, 3 і 12 березня, 7 і 30 квітня, 14 серпня 1919 року Закарпаття фігурувало під назвою «Русинсько», а в меморандумі Гр. Жатковича вимагалось затвердити назву «Русинія» як офіційну²⁸. У всіх цих назвах визначальною була руська (українська) етнічна належність місцевого населення.

Конституція Чехословаччини 1920 року юридично закріпила за Закарпаттям назву «Підкарпатська Русь» (Podkarpatská Rus)²⁹. Ця назва стала офіційною, а тому використовувати інші назви було заборонено.

Назва «Підкарпатська Русь» походить від розташування краю біля підніжжя Карпат. З середини XIX ст. ряд авторів, у тому числі О. Духнович, місцевих русинів почали називати «підкарпатськими». Вперше цю назву переніс на наш край А. Добрянський, який у 1880 році опублікував статтю «О западных границах Подкарпатской Руси, со времен св. Владимира»³⁰. З 14 серпня 1927 року за новим державно-адміністративним поділом Закарпаття називали «Підкарпаторуська земля» («Zeme Podkarpatoruská»), але в пресі, наукових дослідженнях та місцевих урядових циркулярах використовували назву «Підкарпатська Русь». З утворенням 9 жовтня 1938 року першого автономного уряду офіційно Закарпаття продовжувало називатись «Підкарпатською Руссю». Тому навіть 4 листопада 1938 року Перша Українська Центральна Рада зверталась до народу: «Український народі Підкарпаття». У чеській та словацькій історіографії назва «Русь» стала настільки звичною, що академік З. Р. Неєдли називав наш край «Закарпатською Руссю» ще і в 1945 році³¹. Сучасні антиукраїнські політикани Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини, Росії, Канади і США, ігноруючи реалії етнічної історії і нинішньої політичної ситуації, продовжують Закарпаття називати «Подкарпатською Руссю» чи «Русинією».

Найдавнішими назвами нашого краю є «Країна» і «Україна». Уже з середини XIV ст. у зв'язку з формуванням доменів і процесом заселення передгір'я, середньогір'я і високогір'я на засадах волоського права в Українських Карпатах поширився термін «Країна», «Крайна». Стосовно частини Закарпаття назва «Країна» зафіксована в 1364 році і була пов'язана з правовим

статусом десяти сіл в околицях м. Мукачева (Мукачівська країна). Крім неї на Закарпатті відомі Хустська, Ужанська, Березнянська та інші країни³². Багатьма дослідниками назва «Країна» ототожнюється з «Україною». Наприклад, закарпатський історик прогурської орієнтації О. Бонкало в 1940 році писав, що «...у південній частині Карпат ще на початку XI ст. була Руська Країна – Україна» «...a Kárpátok déli oldalan, meg a XI század elején is Ruszkaja Krajnajok = Ukrajnajok volt»³³.

Назва «Україна» на Закарпатті фіксується в листах польського короля Зігмунда III до гетьмана С. Жолкевського від 15 жовтня 1619 року («...ukrainy Węgieskiej...») та в листі єзуїта Мілея до єзуїта Міткевича, в якому 3 жовтня 1662 року називається «Мукачівська Україна» («Munkacsiensis Ukraina») ³⁴. Але тоді назва «Україна» на Закарпатті ще не вживалась у нинішньому етнічному значенні. Навіть у 1764 році німецький «Великий землепис» зазначав: «1). Країна Нижча, Україна Нижча, назва гірської місцевості на Підкарпатському узгір'ї, в яким живуть колонії Руси. 2). Країна Вища, Україна Верхня, гірська смуга землі під Карпатським узгір'ям, яку залюднюють колонії Руські»³⁵.

З середини XIX ст. на Закарпаття поширюється етнічний характер назви «Україна». Уже в 1851 році французький професор Роберт писав, що українська нація «починається від Кубані і кінчається в Карпатах... Вона простягається через Буковину аж до Північної Угорщини на комітати Марморос, Унг і Берег...»³⁶. Це ж відзначав Вівен де Сен Мартен, який у 1879 році писав, що українська нація живе під різними назвами в Росії, Галичині, Буковині й Угорщині³⁷. Тоді ж (1880 р.) Бенуа Мальон зазначив, що українська нація єдиного походження і заселяє територію Великої України, Галичини, Буковини і Карпатської України³⁸. Аналогічна етнічна назва нашого краю

в Закарпатті використовувалась з 1866 року, коли було видано «Месяцослов на год 1866 для русских Угорской Украины»³⁹. Уже в 1868 році карпатоукраїнський історик Ю. Целевич видав нині добре відому працю «Дещо за поселення Угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом»⁴⁰. З кінця XIX ст. назва «Україна» і самоназва «українці» набувають на Закарпатті подальшого поширення. Після того як Конгрес Угорських Русинів у Хусті 21-го січня 1919 року ухвалив «...з'єднати комітати: Мараморош, Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шариш, Спіш і Абуй-Торна з Соборною Україною»⁴¹, національне пробудження охопило широкі маси українців Закарпаття. З цього часу назва «Україна» стосовно Закарпаття, незважаючи на чехословацькі урядові заборони, набуває загального поширення. Якщо ще в 1919 році О. Бочковський, а Я. Остапчук у 1920 році писали про «Угорську Україну», Є. Перфецький – про «Угорську Русь-Україну», то в 1922 і 1923 роках О. Кучера писав про «Підкарпатську Україну», а Є. Перфецький – про «Підкарпатську Русь-Україну»⁴².

Назва «Карпатська Україна» швидко поширювалась з 20-х років XX ст., а з 1938 року вона використовувалась політичними діячами європейських держав. Наприклад, 4 жовтня 1938 року уряд Угорщини свої територіальні домагання оформлював так: «...включення Словаччини й Карпатської України до Мадярщини»⁴³. А 8 жовтня 1938 року Гітлер і Рібентроп у спеціальному протоколі зазначили: «Що відноситься до Карпатської України, фюрер думає, що було б найкраще, коли б Німеччина вмішувалась якнайменше в цю справу». А. Волошин офіційно цю назву використовував з листопада 1938 року, коли ним було заявлено: «Ми, Уряд Карпатської України...»⁴⁴.

Після прийняття 22 листопада 1938 року парламентом Чехословаччини конституційної грамоти ч. 328–338, уряд Підкарпат-

ської Русі 30 грудня 1938 року видав розпорядження ч. 36 про назву країни, в якому зазначалось: «По думці §2 конституційного закону з дня 22 листопада 1938 р. число 328 3б. з. і Чехословацької Республіки, можна вживати крім назви “Підкарпатська Русь” також і назви “Карпатська Україна”». А з 22 січня 1939 року офіційні урядові документи використовували лише одну назву Закарпаття – «Карпатська Україна»⁴⁵.

Творча і життєва енергія закарпатських українців лягли в основу національно-культурного будівництва 20–30-х років ХХ ст., підготували проголошення 15 березня 1939 року незалежної Карпатської України. Згідно з Законом ч. 1, прийнятим Соймом, новоутворена держава називалась **Карпатською Україною**, державною стала українська мова, державним було затверджено **синьо-жовтий прапор**, а гімном – **пісня «Ще не вмерла Україна»**. Розуміючи важливість утворення Карпатської України для подальшої долі Закарпаття і України загалом, політичні діячі новоутвореної держави, вже після її розгрому угорськими фашистами, зустрілись з Проводом Українських Націоналістів (ПУН). У Венеції 21 липня 1939 року А. Волошин, А. Штефан і Ю. Ревай підписали з керівниками ПУН спеціальний акт, в якому зазначалось: «Виходячи із засади соборності української нації, обидві сторони твердо обстоюють становище невідривності Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборності українських земель не може бути нарушений»⁴⁶.

У часи угорської окупації та советського панування називати наш край Карпатською Україною було заборонено. З перших днів советського панування наш край офіційно називався Закарпатською Україною. Цією назвою звично користувались у Советській Україні. Уже в 1928 році її вживав визначний діяч українських комуністів М. Скрипник, а за ним советські пуб-

лицисти О. Бадан (1928, 1929), С. Качанюк (1931), О. Вронська (1931). Цією назвою зрідка користувались й українські патріотичні організації. Так, журнал Організації Українських Націоналістів «Націоналіст» 3 і 21 серпня, 7 і 21 вересня, 12 жовтня 1938 року писав про «Українське Закарпаття», «Закарпатську Україну» та «Українську Закарпатську Державу»⁴⁷. **З жовтня 1944 до 22 січня 1946 року назва «Закарпатська Україна» була офіційною назвою нашого краю.** Це засвідчено договором про Закарпатську Україну, який було підписано 29 червня 1945 року у Москві між Советським Союзом і Чехословаччиною. Вже в його першій статті зазначалось: «**Закарпатська Україна (що носить, згідно з Чехословацькою Конституцією, назву Підкарпатська Русь)**»⁴⁸.

Після ратифікації договору між ССРСР та Чехословаччиною, у складі УССР **22 січня 1946 року було створено Закарпатську область, що займає площу в 12,8 тис. кв. км.** Нині, незважаючи на те що Закарпатська область не охоплює всіх територій історичного Закарпаття (17,9 тис. кв. км), її дуже часто називають Закарпаттям. Назву «Закарпаття», «закарпатські слов'яни» вперше вжив ще в 30-х роках ХІХ ст. наш земляк Ю. І. Венелін-Гуца у статті «О песнолюбии словян закарпатских». Вона була опублікована І. Свенцицьким лише в 1906 році⁴⁹. До закарпатських слов'ян Ю. Венелін-Гуца не відносив русинів, а чехів і словаків. Наш край він називав Угорською Руссю. У російській історіографії вже з кінця ХІХ ст. починають називати Закарпаттям наш край. Так, А. І. Соболевський писав про «...русских... за Карпатами» (1894 р.)⁵⁰, І. П. Філевич – про «...закарпатскую часть русского мира» (1896 р.), а Є. Перфецький у 1914 році прямо називав наш край Закарпатською Руссю⁵¹. Перший офіційний документ, що називав наш край Закарпаттям, був «Акт Директорії про з'єднання всіх українських земель» від 22 січня 1919 року.

У ньому зазначалось, що «віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Придніпрянська Україна в Одну Велику Україну»⁵². У наступні десятиліття назва Закарпаття набула значного поширення.

З другої половини XIX – першої половини XX ст. походить більшість назв Закарпаття у європейських і північноамериканських країнах. У цих назвах завжди підкреслювалась етнічна належність населення краю, а тому в германських та романських мовах у різних варіантах повторюють «Ruthenia subcarpatica», «Karpatorussland» або «Carpatho-Ukraine», «Transcarpathian Ukraine».

Наведені матеріали свідчать, що з найдавніших часів наш край не мав єдиної загальної назви. За час майже сімсотлітнього угорського панування Закарпаття разом зі Східною Словаччиною офіційно називалось Верхньою Угорщиною (Верховиною). Угорці не називали наш край за етнічною належністю його населення. Лише при визначенні етнічної належності місцевого населення вживався етнонім «руські», «русини». Найдавнішою назвою нашого краю є «Країна», що відома на офіційному рівні у варіантах «Хустська Країна», «Березька Країна», «Мукачівська Країна», «Ужанська Країна» і т. ін. Але угорці не використовували її як загальну назву Закарпаття. Лише у листах польського короля з 1619 року до нашого краю вжито загальну назву «Україна венгерська». Правда, ця назва тоді ще не мала етнічного значення у сучасному розумінні. Етнічного характеру назва «Країна-Україна» на Закарпатті поступово набирає з кінця XIX ст., а набуває його лише з 1919 року, коли населення краю прийняло рішення об'єднатися з Соборною Україною. Це засвідчує, що найдавнішою загальною назвою нашого краю, без сумніву, є назва Країна – Україна.

¹ *Тиводар М.* Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. – Ужгород, 1994. – С. 461.

² Резолюції Всенародного Конгресу Угорських Русинів у Хусті з дня 21-го січня 1919 р. // *Стерчо П.* Карпато-Українська держава. – Л., 1994. – С. 224.

³ *История Венгрии.* – М., 1971. – Т. I. – С. 102, 105, 109, 111–113; *Нариси історії Закарпаття.* – Ужгород, 1993. – С. 47–50, 53–54; *Пеняк С.* Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст. – К., 1980. – С. 160–168; *Пеняк С.* «Деміфологізація» і міфотворення // *Новини Закарпаття*, 6 червня 1998; 13 червня 1998; *Руський літопис.* – К., 1989. – С. 8, 16, 68.

⁴ *Пеняк К., Пеняк С.* Верхнє Потисся і давньослов'янські державні об'єднання другої половини I тисячоліття нашої ери // *Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 року).* – Ужгород, 1992. – С. 302; *Украинские Карпаты. История.* – К., 1989. – С. 410; *Тиводар М.* Традиційне скотарство Українських Карпат... – С. 425.

⁵ *Bonkáló S. A Rutének (Ruszinok).* – Budapest, 1940. – С. 68.

⁶ *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння до 18 століття. – Братислава, 1967. – С. 28–31, 32–37.

⁷ *Bidermann H.* Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihre Erwerb und ihre Geschichte. – Innsbruck, 1867. – Т. 2. – С. 59–60; *Lehoczky T.* Bereg vármegyé monographiája. – Ungvár, 1881. – Kotet I. – С. 117.

⁸ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1992. – Т. II. – С. 488; *Chaloupecký V.* Staré Slovensko. – Bratislava, 1923; *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 21.

⁹ *История Венгрии.* – Т. I. – С. 122–123.

¹⁰ *Нариси історії Закарпаття.* – Т. I. – С. 54.

¹¹ *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 18–25.

¹² *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 18–19, 24, 377–379; *Тиводар М.* Традиційне скотарство українських Карпат... – С. 427–428; *Енциклопедія українознавства.* – Л., 1993. – Т. 2. – С. 716; *Нариси історії Закарпаття.* – Т. I. – С. 50–52.

¹³ *Ачади И.* История венгерского крепостного крестьянства. – М., 1956. – С. 58–59; *Гаджега В.* Севлюш (особливо под королями Арпадовичами р. 1301) // Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1925. – Річник II. – С. 428; *Perfekij E.* Název Borzava v pramenech XIII az XV století // Borzava v Podkarpatské Rusi. – Bratislava, 1932. – Dil I. – С. 15–17; *Perfekij E.* Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatské Rusi ve století XIII–XIV. – Bratislava. – С. 16.

¹⁴ Нариси історії Закарпаття. – Т. I. – С. 54.

¹⁵ *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – С. 34; Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – С. 554–555, 719.

¹⁶ *Лучкай М.* Граматика слов'яно-руська. – К., 1989. – С. 49.

¹⁷ Народний закон ч. X з року 1918 про автономію руської нації, живучої в Мадярщині // *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 225.

¹⁸ Информативное обозрение за месяцы сентябрь и октябрь 1940 года. – Ужгород (Унгвар), 1940. – С. 2.

¹⁹ Uj idok lexikon. – Budapest, 1944. – С. 535.

²⁰ Нариси історії Закарпаття. – Т. I. – С. 54.

²¹ Літопис руський. – С. 1, 14, 80, 226, 234, 247, 346, 382, 387, 393, 435; *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 20, 35, 81–83.

²² *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 18, 35–37, 379; Літопис руський. – С. 14, 80, 226, 234, 247, 346, 382, 387, 393, 435; *Магидович И. П., Магидович В. И.* История открытия и исследования Европы. – М., 1970. – С. 75–76; 173–174, 221, 268, 270, 273; Энциклопедический словарь. – С.Пб., 1895. – Т. XIV. – С. 579–580.

²³ *Магидович И. П., Магидович В. И.* История открытия и исследования Европы... – С. 267–270; *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – М., 1967. – Т. II. – С. 202.

²⁴ *Лучкай Й.* Історія карпатських русинів. – Т. 4. // Науковий збірник музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1991. – Т. 17. – С. 62, 65, 68, 120, 144, 171; *Лучкай Й.* Граматика слов'яно-руська. – С. 48–49; *Сенько І.* Чиї гуси дражнить русин? // Карпатський край. – Ужгород, 1995. – № 1–4. – С. 14–25; *Магочі П. Р.* Формування національної са-

мосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 20–21, 23, 24, 25–29, 34–38, 261, 267; *Францев В.* Обзор важнейших изучений Угорской Руси // Русский филологический вестник. – Варшава, 1901. – Т. XIV. – С. 145–146, 149–151, 154.

²⁵ *Маркусь В.* Політична і державно-правна еволюція українського Закарпаття. – Ужгород, 1993. – С. 11–12, 15–16.

²⁶ *Сенько І.* Чиї гуси дражнить русин? – С. 14–24; *Францев В.* Обзор важнейших изучений Угорской Руси... – С. 145–146, 149–151, 154; *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 20–23, 23–29, 34–38, 261, 267; *Лучкай М.* Граматика слов'яно-руська. – С. 48–50.

²⁷ *Францев Н.* Обзор важнейших изучений Угорской Руси... – С. 145–151; *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 20–29, 34–38.

²⁸ Проблеми Підкарпатської Русі в листуванні Т. Г. Масарика з Е. Бенешем під час Паризької мирної конференції // Карпатський край. – Ужгород, 1994. – № 7–12. – С. 37–39.

²⁹ *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 20–21, 25, 119–120, 229, 231–234; *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 65; *Тиводар М.* Закарпаття: Народознавчі роздуми. – Ужгород, 1995. – С. 181.

³⁰ *Добрянський А. О.* О западных границах Подкарпатской Руси, во времен св. Владимира // Журнал Министерства Народного Просвещения. – С.Пб., 1880. – Т. 208. – С. 134–159.

³¹ *Неедлы З. Р.* История Закарпатской Руси до XIV столетия // Известия Академии наук СССР. – Серия истории и философии. – М., 1945. – № 4. – С. 201–220; *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 231–234.

³² *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордоння... – С. 24–25; *Тиводар М.* Традиційне скотарство Українських Карпат... – С. 436; *Bonkáló S.* A Rutének (Ruszinok)... – С. 53–54.

³³ *Bonkáló S.* A Rutének (Ruszinok)... – С. 46–47.

³⁴ *Барвінський Б.* Назва «Україна» на Закарпатті. – Вінніпег, 1952. – С. 13; *Ставровський О.* Словацько-польсько-українське прикордон-

ня... – С. 24–25; *Тиводар М.* Закарпаття: народознавчі роздуми. – С. 180; *Bonkáló S.* A Rutének (Ruszinok)... – С. 53–54.

³⁵ *Шелухін С.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – С. 212.

³⁶ *Борщак І.* Ідея соборної України. – Париж, 1923. – С. 20.

³⁷ *Шелухін С.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів... – С. 213.

³⁸ *Борщак І.* Ідея соборної України... – С. 26.

³⁹ Месяцеслов на год 1866-ой для русских Угорской Украины. – Ужгород (Унгвар), 1866; *Шелухін С.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів... – С. 213.

⁴⁰ *Целевич Ю.* Дещо за поселення Угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом. – Пряшів, 1996.

⁴¹ *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 224.

⁴² *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 247, 265, 267, 272–274.

⁴³ *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 161.

⁴⁴ Там само. – С. 121, 161, 163.

⁴⁵ *Штефан А.* Августин Волошин – Президент Карпатської України. – Торонто, 1977. – С. 159; *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 121.

⁴⁶ *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 110.

⁴⁷ *Магочі П. Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь... – С. 247, 266, 270, 275; *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 93–95.

⁴⁸ Шляхом Жовтня. Збірник документів. – Ужгород, 1965. – Т. VI. – С. 284; *Макара М. П.* Закарпатська Країна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – С. 51.

⁴⁹ *Венелин Ю. И.* О песнолюбии славян закарпатских // *Свенцицкий М.* Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. – Л., 1906. – Т. 1.

⁵⁰ *Соболевский А. И.* Как давно русские живут в Карпатах и за Карпатами // *Живая старина.* – 1894. – Т. IV. – С. 524–526.

⁵¹ *Перфецкий Е.* Обзор угорорусской историографии // Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. – С.Пб., 1914. – Т. XIX. – Кн. 1. – С. 307; *Францев В.* Обзор важнейших изучений Угорской Руси... – С. 145.

⁵² Державний центр Української Народної Республіки в екзилі. – Філадельфія ; К. ; Вашингтон, 1993. – С. 294; *Ростоцький О.* Закарпаття // Розбудова нації. – Прага, 1931. – Т. 4. – № 3–4. – С. 79–84; № 5–6. – С. 137–141; *Бут І.* Закарпаття і еволюція москвофільства // Вісник. – Л., 1939. – Т. 7. – № 1. – С. 60–63.